

AKTORI KOSOVAR NË FILMIN ARTISTIK

Hazir HAZIRI

Universiteti i Prishtinës „Hasan Prishtina“, Fakulteti i Arteve, Dega e Arteve Dramatike

hazir.haziri@uni-pr.edu

UDC 791(497.115)(049.3)

Review

Përmbledhje

Kumtesa bën fjalë për fillet e para të kinematografisë kosovare, në veçanti trajton disa emra të përveçëm aktrimi, që pastaj lanë gjurmë në kinema kosovare dhe më gjerë. Kronologjia e rrjedhës historike që nga shkollat e aktrimit, krijimi i kuadrove të para dhe përvojat e para në kinema të artistëve tanë, mundësitë e para për interpretim dhe komunikimi me produksionet regjionale e të huaja. Sfidat e para të bartura nga loja në teatër tek loja para kamerës.

Fjalë kyçe:*Kinematografi, teatër, kosovar, film, aktor.*

Ish Jugosllavia ishte e përbërë nga kombe dhe kombësi, të cilat, në ditët e sotme, shumica prej tyre ekzistojnë si shtete të pavaruara. Pas Luftës së Dytë Botërore, Jugosllavia si Republikë Federative Popullore, udhëhiqej dhe zhvillohej sipas logjikës institucionale të politikës komuniste dhe si e tillë kishte krijuar komitetin për kinematografi, i cili ishte me qendër në Beograd, dhe kishte nënqendra në gjashtë Republikat e federatës jugosllave. Këto të fundit qenë të organizuara më vonë si shtëpi filmike shtetërore, si: Avala Film në Beograd, Jadran Film në Zagreb, Vardar Film në Shkup, Sutjeska Film në Sarajevë, Zeta Film në Budva.

Me këtë rast, Kosova ishte lënë anash për vetë faktin se atë kohë nuk gëzonte të drejtë ligjore shtetformuese, ajo bënte pjesë nën juridiksionin e Serbisë si njësi autonome. Nga kjo pikëpamje Kosova dhe arti filmik kosovar ishin të hendikepuara, si në prodhimtari filmike, ashtu edhe në përgatitjet, apo formimin e kuadrit profesional. Shpalosja historike e dosjeve mbi filmat vendas dhe filmave fqinj, apo më mirë të themi një shpalosje të historisë kinematografike të shteteve që përbënin ish Jugosllavinë, padyshim se do të hasim në emra të përveçëm, të cilët ishin pjesë përbërëse e nismës së procesit krijues dhe pastaj zhvillimit të saj nëpër vite.

Shteti i atëhershëm jugosllav, i udhëhequr nga politikat komuniste, medoemos si mjet të domosdoshëm qeverisjeje do të synonte që përmes mediave dhe artit të bënte strukturimin dhe shtrirjen e propagandës, kësisoji një pjesë të madhe të buxhetit ia dedikoi artit, duke seleksionuar projekte filmike, apo edhe duke kontrolluar dhe udhëhequr vetë qendrat kinematografike. Pas luftës së dytë Botërore, gjejmë edhe hapjen e Fakultetit të Arteve Dramatike në Beograd, i cili fillimisht nisi punën me pedagogët që ishin kthyer nga studimet e tyre në vendet e ndryshme të botës, duke u nisur nga ish Bashkimi Sovjetik, Europa dhe më gjerë.

Kontributi i atyre kuadrove filloi të ndihej edhe në fillet e para të kinematografisë profesionale. Qysh në krye të viteve '50 kemi edhe projektet e para filmike të asaj kohe, me staf produksioni të kombinuar edhe nga jashtë vendit, kryesisht në ato pozicione kreative apo ekzekutive të sektorët e filmit, në të cilat mungonte kuadri, sillnin artistë nga jashtë. Kinematografia jugosllave, pas viteve '50 e përdorte çdo mjet, formë apo mundësi me qëllim që të rriste nivelin e profesionalizmit. Si republikë federative, mund të ishte e vetmja në botë e cila gëzonte status të favorshëm bashkëpunimi me Lindjen dhe Perendimin.

Politika e udhëheqësit të jugosllavisë, Josif Broz Tito, vërtet ishte për t'u studiuar: raporti i hapur ndaj të gjithëve dhe bashkëpunues me të gjithë, i mundësonte kinematografisë ura të ngushta bashkëpunimi si në bashkëprodhim, ashtu dhe në shpërndarje, brenda dhe jashtë vendit ku krijoheshin veprat kinematografike. Kësisoji filmi jugosllav depërtoi në festivalet më në zë të botës, korri suksese, gjithashtu u distribua nëpër shumë vende. Për tre dekada të tëra, kinematografia jugosllave do të sillte yje botërore të asaj kohe, për të luajtur partizanë, herojë të luftës Nacional-Çlirimtare.

Ndër yjet botërore që luajtën në filma partizan ishin: Orson Welles, Yull Brinner e Franko Nero në filmin "Bitka na Neretva" (beteja e Neretves), i cili ishte njëherit i nominuar si filmi më i mirë i huaj në Oskar; vijuan aktorët: Richard Burton në filmin "Sutjeska", për të cilin flitet se ishte i preferuari i Titos, për të luajtur rolin e tij në atë Beteje, më vonë hasim edhe shumë produksione të Hollivudit, të cilët përdornin territorin jugosllav si vend për të xhiruar filmat e tyre.

Në atë periudhë, në Kosovë, si pjesë nën juridiksionin e Serbisë idea për të punuar projekte filmike mbetej vetëm në nivel dëshire. Tek artistët shqiptar (kosovar) atëbotë më tepër mbretëronte niveli entuziast dhe organizimi i tij kryhej më së shumti në formën e grupeve teatrore, të cilat ishin kryesisht amatore, por që më vonë do të bëheshin burimi dhe baza e profesionalizmit, qoftë sa i takon Teatrit Kombëtar, qoftë sa i takon kinematografisë kosovare.

Arsimimi universitar në gjuhën shqipe ishte i pamundur dhe si i tillë s’kishte fare mundësi për edukimin e brezave të ri, të cilët mund kishin prirje dhe qenë të interesuar për artin në përgjithësi. Mundësia e vetme për ndjekjen e studimeve universitare ishte Beogradi dhe më vonë edhe qendrat e tjera të Republikave Federative. Si republikë federative, ish Jugosllavia gëzonte një territor të madh, andaj grupet teatrore udhëtonin cep më cep me shfaqjet e tyre si për prezantim, ashtu edhe për konkurim në ndonjë festival garrues.

Gjuhë zyrtare në Kosovë ishte atë kohë gjuha serbo-kroate, pra artistët shqiptarë mund të flisnin dhe të luanin në gjuhën e 22 milion banorëve dhe si të tillë mund të pëlqeheshin nga audienca apo dhe nga regjisorët e kohës, të cilët targetonin fytyra dhe aktorë me potencial të veçantë. Rreth viteve ‘50 në Kosovë kemi edhe kastën e parë të aktorëve, të cilët tashmë kishin ndjekur, le ta quajmë, “shkollën e përvojës aktoriale” dhe dita-ditës po hidhnin themelet e një profesionalizmi të shëndoshë mbi artin e shtatë kosovar. Në këtë brez aktorësh themeltarë veçohen aktorët e shquar Istref Begolli, Abdurrahman Shala, Shani Pallaska, Malo Gami, Melihate Ajeti, Muharrem Qena etj., etj.

Duke studjuar historikun e filmave të ish Jugosllavisë, ndër të parët që hasim në produksionet kinematografike të kohës është aktori Istref Begolli. Ai na paraqitet fillimisht në vitin 1961 në rolin kryesor në filmin “The Salonika Terrorists”, film maqedonas i punuar në gjuhën maqedone dhe frënge. Istref Begolli më vonë do të luaj një rol vendimtar në zhvillimin e artit teatror dhe filmik në Kosovë, do të jetë pjesëmarrës thujse në të gjitha shfaqjet dhe filmat e asaj kohe, i veçantë me figurën e tij, i natyrshëm dhe shumë organik, që vazhdoi të gjuhej nga shumë regjisor dhe luajti deri në vitet e fundit të jetës, gjersa vdiq në vitin 2003.

aktori Istref Begolli

aktori Abdurrahman Shala

Aktorin tjetër të asaj kohe Abdurrahman Shala e gjejmë në filmat “Esal Doktora M” (1955), në “Shots in the Sky” (1958), “Kapiten Leshi” (1960), “Kozara” (1962), duke luajtur role bartëse. Më vonë e gjejmë në filmat “Bitka na neretva” përkrah aktorëve hollivudian.

Abdurrahman Shala njihet edhe si themeluesi i kinematografisë kosovare, ishte drejtori i parë i Kosovafilmit. Loja e tij qe origjinale, i veçantë dhe i mëvetshëm në rolet e tij, një fytyrë karakteristike prej malësori, i përmbajtur dhe hijerëndë. Brenda kësaj tipologjie e këtij imazhi ai do të na shfaqet rregullisht si pjesë atraktive, origjinale, sfiduese dhe e papërsëritshme e çdo filmi në vend e rajon ku ai interpretonte, deri në vitet '90 kur edhe vdiq në Prishtinë.

Në anën tjetër, mundësia për studime e të rinjve shqiptar do t'u krijohej diku nga fundi i viteve '50 e më tutje. Ishte koha kur universitetet jugosllave do të mbusheshin me të rinj shqiptarë, në profile të ndryshme studimi. Fakulteti i Arteve Dramatike në Beograd do të pranonte si studentë të parë në Aktrim, Bekim Fehmiun, pastaj Faruk Begollin, të cilët më vonë do të bëhen themeluesit e shkollës së aktrimit në Prishtinë. Mbase jo e zakonit dhe shumë e çuditshme për kontekstin politik të asaj kohe, por duhet pohuar se brenda emrave të parë në kinematografinë jugosllave hasim pikërisht shqiptarët nga Kosova, të cilët do të jenë pastaj për 30 vite bartës të roleve kryesore në filma.

Bekim Fehmiu në filmin “I Even met a happy Gypsies”

Në filmin “I Even Met Happy Gypsies (Mbledhësi i puplave)” viti 1967, paraqitet në rolin kryesor aktori shqiptar Bekim Fehmiu, nga sukseset e filmit, veçojmë çmimin special te jurisë në Festivalin e Kanës dhe nominimi për oskar si filmi më i mirë i huaj në vitin 1968. Fehmiu deri te roli i Borës tek ky film do të lunate shumë role në Teatrin popullor në Beograd dhe disa role në filma të tjerë të asaj kohe si: “Tu ne tueras point”, “Sasha”, “Pod istom nebo”, “The girl”, “The enemy” etj.

Roli i Borës do ta sfidonte Fehmiun si aktor dhe në anën tjetër do t'i jepte mundësinë jetike në profesionin e së ardhmës. Filmi i ndërtuar mbi jetesën e komunitetit rom, si probleme universale, trajtim ky mjaft i veçantë i regjisorit Petroviç, sjell vështirësitë përballë kënaqësive, sfidat përballë mundësive të atij komuniteti, filmi pati suksesin e tij në Festivalin

e Kanës dhe kritika e veçoi rolin e Borës. Kësisoj Fehmiu, duke u mishëruar me jetën e romëve, përjetoi dhe përcolli rolin e Borës tek publiku, duke u bërë kështu si një nga personazhet më të dashura të kohës. Më vonë do t'i hapen dyert në produksione të huaja, si në Hollivud dhe Evropë. Fehmiu filloi dhe u bë për shumë të rinj shqiptar idhull, tek ai gjetën burimin e inspirimit, duke ndjekur rrugën e tij, por jo secili pati fatin e tij të mirë. Projektet filmike më vonë si “Odisea”, “Aventurieri”, “Deserteri”, “The last snosë of Spring”, “Il gloco de la verita”, “Deps”, “Silence the witness” etj, i dhanë kulmin e karrierës.

Vitet e '70 ta kur ishte yll i filmave botëror, në Kosovë iu bë ftesa nga Kosovafilmi, të punonte si regjisor dhe të lunate në filmin “Kur pranvera vonohet”, ai pranoi ftesën me kënaqësi, erdhi dhe punoi tërë fazën e paraproduksionit, mirëpo për shkaqe të panjohura u tërhoq dhe nuk e realizoi atë projekt. Krahas aktorit me famë botërore Bekim Fehmiu, në vitet '60, fatin e ngjashëm të famës në ish-Jugosllavi dhe më gjerë e pati edhe student i asaj kohe i Fakultetit të Arteve Dramatike në Beograd, e më vonë aktori dhe pedagogu i njohur Faruk Begolli.

Në filmin The Dream (1966) na shfaqet për të parën herë aktori Faruk Begolli, film ky pjesëmarrës në Festivalin e Filmit në Berlin, edicioni I 17. Po ta shfletojmë filmografinë e Begollit do ta shohim, se është një nga aktorët shqiptar me më së shumti role kryesore në filma artistik. Filmat që xhiroheshin me figurën e Begollin shfaqnin tema nga lufta partizane, Begolli ishte në të shumtën e rasteve hero i partizan, kryesisht përshkak të fizikut të tij shtatëlartë, i pashëm dhe mjeshtër i natyrshmërisë në film.

majtas, f. Begolli dhe përballë tij në të djathtë B. Fehmiu

Në një arkiv të Televizionit të Prishtinës, në vitin 1972, Aktori Bekim Fehmiu, do të fliste për Begollin duke e intervistuar vet atë dhe duke treguar për talentin dhe angazhimin e Begollit edhe jashtë Jugosllavisë së atëhershme, kësisoji rrëfejnë edhe momentet e bashkëpunimit shumë të mirë të tyre në filmin “Partizanske eskadrile”, në të cilin film Fehmiu

është në rolin kryesor, kurse Begolli në rol të dytë. Pas krijimit të Kosovafilmit në vitin 1969, aktori Begolli do të jetë thujse aktor pjsëmarrës i çdo filmi të prodhuar në Kosovë deri në vitet e fundit të jetës së tij. Krahas karrierës artistike në film dhe teatër, një kontribut të veçantë e shumë të çmuar Begolli e dha edhe në krijimin e kuadrove të reja, ishte mësimdhënës i aktrimit në shkollën e lartë pedagogjike që nga ne vitet e `70-ta, në Universitetin e Prishtinës. Në po të njëjtin Universitet, Begolli ishte themelues i katedrës së Aktrimit në Fakultetin e Arteve në vitin 1989 ku punoi deri në vitin e fundit të jetës së tij.